

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ ДЛЯ ВИЛУЧЕННЯ ДОКУМЕНТІВ У ПРОЦЕСІ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО БАНКРУТСТВА

ORGANIZATIONAL AND TACTICAL QUESTIONS OF APPLICATION OF CRIMINAL PROCEDURAL ACTIONS FOR WITHDRAWAL OF DOCUMENTS IN THE PROCESS OF INVESTIGATION OF CRIMINAL BANKRUPTCY

Марушев А.Д., к.ю.н.,
доцент кафедри криміналістики

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена дослідженню проблематики розслідування злочинів у сфері господарювання, а саме кримінального банкрутства. Актуальність теми зумовлена ще тим, що проблема розслідування злочинів у сфері господарювання, а саме кримінального банкрутства, є однією з найбільш складних у боротьбі з економічною злочинністю і має латентний характер. На підставі досліджень криміналістичної тактики продовжено вдосконалення застосування процесуального порядку й тактики провадження слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів для вилучення документів. Визначення мети вилучення документів у процесі досудового слідства злочинів, пов'язаних із кримінальним банкрутством, є одним із пріоритетних завдань як кримінального процесуального права, так і криміналістики. Аргументується висновок про те, що вилучення документів у процесі розслідування злочинів, передбачених статтями 218–1, 219 і 220–2 Кримінального кодексу України, необхідно під час проведення таких слідчих (розшукових) й інших процесуальних дій, як: 1) обшук; 2) слідчий огляд; 3) тимчасовий доступ до речей і документів; 4) витребування тобто направлення вимоги (запиту); 5) надання за власною ініціативою учасниками кримінального провадження. Крім того, у процесі планування вилучення документів під час розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 218–1, 219 і 220–2 Кримінального кодексу України, треба враховувати: мету використання документа (документів); матеріальний носій, на якому зафіксований документ (папір, диск, фотоплівка, магнітна стрічка, перфострічка, дискета, флеш-картка тощо); чи належить необхідний документ до офіційних, службових або особистих; потрібні оригінал чи дублікат, або копія. У статті відзначається, що залежно від мети вилучення необхідних документів на досудовому слідстві злочинів, пов'язаних із кримінальним банкрутством, необхідно здійснювати шляхом розумного поєднання проведення слідчих (розшукових) дій з іншими процесуальними діями, як-от: обшук; слідчий огляд; тимчасовий доступ до речей і документів; витребування, отримання документів від учасників кримінального провадження за їхньою власною ініціативою.

Ключові слова: активи, боржник, документи, доказова інформація, злочин, кримінальне банкрутство, кримінальне провадження, слідчі (розшукові) дії, процесуальні дії.

The article is devoted to the study of the problems of investigation of crimes in the sphere of economy management, namely criminal bankruptcy. The topic is relevant due to the fact that the problem of investigation of crimes in the sphere of economy management, namely criminal bankruptcy is one of the most difficult in the fight against economic crimes and is latent. On the basis of research of criminalistics tactics improvement of application of a procedural order and tactics of production of investigative (search) actions and other procedural measures for withdrawal of documents is continued. Determining the purpose of seizure of documents in the pre-trial investigation of crimes related to criminal bankruptcy is one of the priorities of both criminal procedural law and criminalistics. The conclusion is argued that the seizure of documents in the investigation of crimes under articles 218–1, 219 and 220–2 of the Criminal code of Ukraine is necessary during such investigative (search) and other procedural actions as: 1) search; 2) investigative inspection; 3) temporary access to items of property and documents; 4) by request that is submitting of the requirement (request); 5) provision by participants of criminal proceedings on their own initiative. In addition, in the process of planning the seizure of documents in the investigation of criminal offenses under articles 218–1, 219 and 220–2 of the Criminal code of Ukraine to take into account: the purpose of seizure of the document (s); on any material medium recorded document (on paper, disk, film, magnetic tape, tape, floppy disk, flash card, etc.); the required document belongs to official, official or personal; required original, duplicate or copy. The article notes that depending on the purpose of seizure of the necessary documents at the pre-trial investigation of crimes related to criminal bankruptcy, it is necessary to carry out by a reasonable combination of investigative (search) actions with other procedural actions, such as: search; investigative inspection; temporary access to items of property and documents; request or receipt of documents from participants of criminal proceedings on their own initiative.

Key words: assets, debtor, documents, evidentiary information, crime, criminal bankruptcy, criminal proceedings, investigative (search) actions, procedural actions.

Постановка проблеми. Стаття присвячена висвітленню однієї з актуальних проблем розслідування злочинів, а саме особливостям вилучення документів та застосуванню їх як доказів у кримінальному провадженні. Треба зазначити, що у процесі розслідування злочинів, кримінальна відповідальність за вчинення яких передбачена у ст. ст. 218–1, 219 і 220–2 Кримінального кодексу (далі – КК) України, на наш погляд, недостатньо приділяється уваги своєчасному вилученню й дослідженню документів.

Актуальність теми зумовлена ще тим, що проблема розслідування злочинів із кримінального банкрутства є однією з найбільш складних у плані збору доказовою інформації, яка зосереджена в різних документах. Тому вдосконалення процесуального порядку й тактики провадження слідчих (розшукових) дій, спрямованих на пошук, вилучення, використання їхніх результатів у доказуванні, є одним із пріоритетних завдань як кримінального процесуального права, так і криміналістики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі організаційно-тактичні проблеми проведення слідчих (розшукових) дій у процесі розслідування злочинів у сфері господарювання висвітлено у працях таких учених, як: А. Волобуєв, В. Гончаренко, В. Журавель, А. Іщенко, В. Коновалова, В. Кузмічов, Н. Клименко, Є. Лук'янчиков, Г. Матусовський, М. Салтєвський, М. Сегай, В. Тищенко, І. Фридман, К. Чаплинський, В. Шепітько й інші. Окремі питання щодо особливостей підготовки та проведення слідчих дій під час досудового розслідування злочинів у бюджетній сфері розглядали такі учені-криміналісти, як: В. Василінчук, А. Волобуєв, О. Курман, Г. Матусовський, Р. Степанюк, С. Чернявський та інші. Злочини, пов'язані із кримінальним банкрутством, досліджували такі вітчизняні вчені, як Ю. Грек, О. Круглова, Н. Ляпунова, О. Фролова, переважно на рівні кандидатських дисертацій, які стосувалися кримінально-правових і кримінологічних аспектів проблеми.

Метою пропонованої статті є подальший розвиток наукових положень і формулювання організаційно-тактичних рекомендацій, упровадження яких у практичну діяльність слідчих органів дозволить підвищити ефективність підготовки і проведення слідчих (розшукових) дій у процесі розслідування злочинів, пов'язаних із кримінальним банкрутством, визначити доцільність та своєчасність застосування слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів із вилучення документів на досудовому слідстві зазначеної категорії злочинів, а також сприятиме підвищенню професійної кваліфікації осіб, на яких покладено обов'язок провадити досудове розслідування.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом в Україні зазначається активізація злочинних посягань в економічній сфері, що завдає суттєві збитки державі та впливає на її економічну безпеку. Розроблення нових і вдосконалення наявних методичних рекомендацій із розслідування злочинів у сфері господарювання дозволить спланувати здійснення дієвих процесуальних і організаційно-тактичних заходів щодо своєчасного виявлення і розслідування кримінальних правопорушень, передбачених у ст. ст. 218–1, 219, 220–2 КК України, сприятиме протидії організованій злочинності в економіці. Аналіз слідчої та судової практики свідчить про те, що кримінальних проваджень і вироків за злочинами, пов'язаними із кримінальним банкрутством, майже немає. Не становить таємниці і те, що матеріальний збиток від кримінальних банкрутств в Україні обчислюється мільйонами гривень щорічно, але до кримінальної відповідальності притягуються лише одиниці. Учені зазначають, що за цими злочинами кримінальні провадження до суду майже не доходять, «розпадаючись» уже на стадії досудового слідства, тому зафіксовані лише одиничні випадки притягнення осіб до кримінальної відповідальності за доведення до банкрутства [8, с. 366]. Здебільшого ініціатори кримінальних банкрутств прагнуть у такий спосіб:

- приховати інший злочин, зокрема розкрадання бюджетних коштів та фінансові шахрайства;
- уникнути оподаткування;
- реструктуризувати борги шляхом списання коштів на фіктивну санацію;
- позбавитися заборгованості перед кредиторами;
- усунути конкурента або захопити контроль над підприємством чи його активами [5, с. 145].

У результаті кримінального банкрутства комерційних підприємств, зокрема банків, страждає насамперед суспільство, постає серйозна загроза економічному розвитку країни загалом. Варто зазначити, що в Україні дуже високий рівень латентності кримінальних банкрутств, що, у свою чергу, ускладнює процес їх повноцінного вивчення і розвитку методики їх розслідування.

У чинному кримінально-процесуальному законодавстві України зазначається, що збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим у порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом (далі – КПК) України, шляхом проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 93 КПК України). Водночас збирання доказів і виявлення обставин, що підлягають з'ясуванню пріоритетно розслідування злочинів, пов'язаних із кримінальним банкрутством, безумовно, має свої особливості, що накладає відбиток на організацію розслідування та має враховуватися під час розроблення методичних рекомендацій. Це дозволяє говорити й про особливості планування і застосування в межах кримінального провадження процесуальних засобів (заходів), спрямованих на їх установлення, та деякі особливості їх проведення. Йдеться про проведення початкових слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій.

У ч. 2 ст. 84 КПК України зазначається, що процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази,

документи, висновки експертів. Відповідно до ст. 99 КПК України, документом є спеціально створений із метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження [4].

У юридичній літературі науковцями надається багато визначень документа як джерела доказів. У криміналістиці документ – матеріальний об'єкт, у якому зафіксовані відомості про будь-які факти, що відбулися або передбачаються. За своєю процесуальною природою письмові документи можуть виступати як письмові та речові докази [14, с. 92]. На нашу думку, найбільш обґрунтованим і вдалим є визначення В. Дем'янчука, який під документом як джерелом доказів у кримінальному процесі розуміє матеріальний об'єкт, який перебуває в зафіксованій формі та безпосередньо відображає відомості про факти та події, що мають кримінальне процесуальне значення, викладені з допомогою знаків і дають змогу відтворювати у формі зображень чи усної мови, передавати і тлумачити людську думку. Документ може бути складений окремою особою, підприємством, установою, організацією або отриманий у установленному порядку органами розслідування або судом та доданий до матеріалів справи [1, с. 65].

На наш погляд, спочатку треба визначити в кожному конкретному випадку, яке джерело доказів має місце – документ чи речовий доказ, мету вилучення документа, місця збереження або осіб, у яких зберігаються документи, а потім планувати проведення окремих слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, особливо у процесі розслідування злочинів, пов'язаних із кримінальним банкрутством. Так, О. Курман зазначає, що для вирішення завдань тактичної операції «Документ» необхідно: а) встановити, які документи було передано кредиторів для одержання позики або шльг щодо оподаткування; б) з'ясувати місцезнаходження їх; в) провести виїмку документів; г) вивчити їхній зміст і перевірити відомості, які містяться в них [6, с. 181].

Аналіз судово-слідчої практики дозволяє стверджувати, що метою пошуку у процесі розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 218–1, 219, 220–2 КК України, є:

- документи (документ), які можуть бути використані як доказ факту вчинення кримінального банкрутства (наявність бухгалтерських документів, які відображають істинне фінансове становище підприємства-боржника, тобто заявлене банкрутство не відповідає дійсності, і підприємство спроможне виконати всі боргові зобов'язання тощо);
- документи (документ), які відображають фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб (наприклад, акт на списання нового технологічного обладнання, акт передачі товарно-матеріальних цінностей (активів) як внесків у статутний капітал іншого підприємства тощо);
- документи (документ), які необхідні для проведення низки криміналістичних експертиз (почеркознавча, технічна експертиза документів тощо), тобто в матеріалах кримінального провадження є дані, що на низку господарських операцій були оформлені фальсифіковані бухгалтерські документи;
- документи (документ), необхідні для проведення судово-економічних експертиз, а саме: а) експертизи документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності для встановлення: документальної обґрунтованості оформлення операцій з одержання, зберігання, виготовлення, реалізації товарно-матеріальних цінностей, зокрема грошових, основних засобів, надання послуг; визначення документальної обґрунтованості розміру нестачі або надлишків товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів, періоду і місця їх утворення; визначення обліку доходів та витрат за фінансово-господарськими операці-

ями, що підлягають оподаткуванню податком на прибуток; визначення відповідності чинному законодавству відображення в податковому обліку податкових зобов'язань і податкового кредиту з податку на додану вартість тощо; б) експертизи документів про економічну діяльність підприємств і організацій для встановлення: документальної обґрунтованості, аналізу показників фінансового стану (платоспроможності, фінансової стійкості, прибутковості тощо); документальної обґрунтованості розрахунків відповідно до чинних методик оцінки вартості майна підприємства-боржника, питання аналізу економічної доцільності отримання і використання кредитів, позик тощо підприємства-боржника;

– документи (документ), що відображають господарську діяльність підприємства-боржника мають фактичні дані про передачу активів підприємства, можна встановити місця їх приховування й осіб, які отримали це майно (договори (контракти) на оренду складських приміщень, кооперативних гаражів, а також інших місць приховування товарно-матеріальних цінностей);

– особисті документи (документ) осіб, причетних до вчинення злочинів із кримінального банкрутства, які містять фактичні дані про передачу матеріальних цінностей (активів підприємства) окремим громадянам на збереження (розписки на отримання матеріальних цінностей, розписки на отримання грошових коштів нібито як позики тощо), можна встановити місця їх приховування і осіб, які отримали майно або грошові кошти на збереження.

Отже, встановивши мету необхідності вилучення документів у процесі розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 218–1, 219, 220–2 КК України, у подальшому необхідно встановити носій, на якому знаходиться інформація. Ми згодні, що матеріальна складова частина документа – це його речовинна (фізична) сутність, форма документа, що забезпечує його здатність зберігати та передавати інформацію в часі та просторі [7, с. 142]. Інформація, закладена в документі, обов'язково закріплена на якому-небудь спеціальному матеріалі (папірус, пергамент, папір, кіно-, фотоплівка), що має визначену форму носія (стрічка, лист, картка, барабан, диск, нитка). Крім того, інформація завжди фіксується будь-яким способом запису, передбачає наявність засобів (фарба, туш, чорнила, барвники) та інструментів (ручка, друкарський станок, відеокамера, принтер) [13, с. 329]. Але треба ще враховувати, що на сучасному етапі розвитку економічних відносин, більшість фінансово-господарських операцій здійснюється шляхом складання електронних документів.

У Законі України «Про електронні документи та електронний документообіг» розкрито поняття електронного документа та його характерні ознаки, визначений інформаційний підхід до регулювання юридично значущих правовідносин. Електронний документ може бути створений, переданий, збережений і перетворений електронними засобами у візуальну форму. Візуальною формою подання електронного документа є відображення даних, які він містить, електронними засобами або на папері у формі, придатній для приймання його змісту людиною [2].

Ми згодні, що електронний документ буде визнаватися доказом у кримінальному провадженні за наявності хоча б однієї з таких умов:

- якщо він виступав знаряддям злочину;
- зберіг на собі сліди злочину;
- є предметом злочину;
- є майном, цінним папером чи іншою цінністю, отриманою внаслідок злочинних дій або нажитою злочинним шляхом;
- може бути засобом для виявлення злочину та встановлення обставин у кримінальній справі;
- якщо зазначені в ньому відомості мають значення для встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальній справі.

Отже, наведені ознаки та властивості електронного документа дозволяють стверджувати, що це нове джерело інформаційного суспільства [13, с. 241–242].

До магнітних носіїв інформації відносять магнітну стрічку (далі – МС), магнітну карту (далі – МК), магнітний диск (далі – МД) (жорсткий і гнучкий). Магнітна стрічка – носій інформації у вигляді стрічки із гнучкої та прозорої плівки з феромагнітним покриттям. МС несе звукову чи цифрову інформацію, закріплену електромагнітним способом [11, с. 121].

Флеш-пам'ять являє собою різновид енергонезалежного напівпровідникового запам'ятовуючого пристрою з електронним стиранням. Реалізується флеш-пам'ять завдяки логічним елементам (чіпам), згрупованим у багаторівневі соти, що можуть зберігати ту чи іншу інформацію. На відміну від жорсткого диска, флеш-пам'ять витримує обмежену кількість циклів стертя та запису. Перевагою флеш-пам'яті над звичайною є її енергонезалежність, у разі вимикання енергії зміст пам'яті зберігається. Перевагою над жорсткими дисками, CD-ROM та DVD є відсутність рухомих частин, що дозволяє зробити записану інформацію більш компактною й доступною для користувача [10, с. 209].

Отже, під матеріальним складником документа, що підлягає вилученню під час проведення розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 218–1, 219, 220–2 КК України, маються на увазі: документи на паперовому носії, документи на електронному носії (МС, МК, МД (жорсткий і гнучкий)), флеш-пам'ять тощо.

Крім того, у процесі вилучення документів залежно від мети використання документа у кримінальному провадженні необхідно визначити таке: 1) оригінал документа; 2) дублікат документа (документ, виготовлений таким самим способом, як і його оригінал); 3) копія документа; 4) копії інформації, що містяться в інформаційних (автоматизованих) системах; 5) електронний носій інформації; 6) документи, що виконані у вигляді рукописних записів, як буквених, так і цифрових (коли надаються угоди, розписки й інші акти, пов'язані з реалізацією прав і обов'язків громадян).

У підсумку можна зазначити, що на вибір слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій у процесі розслідування цих злочинів впливає: 1) мета використання документа (документів); 2) матеріальний носій документа (папір, диск, фотоплівка, магнітна стрічка, перфострічка, дискета, флеш-картка тощо); 3) офіційні, службові й особисті; 4) оригінали, дублікат, копії.

Як зазначає А. Слободз'ян, залучення документів кримінального провадження відповідно до вимог кримінального процесуального закону можливе в такі способи:

- подання за власною ініціативою учасниками провадження, а також будь-якими іншими фізичними та юридичними особами;
- витребування й отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, службових і фізичних осіб документів, їх копій, висновків ревізій, актів перевірок на вимогу сторони кримінального провадження та потерпілого;
- вилучення документів під час обшуку, що проводиться на підставі ухвали слідчого судді;
- тимчасовий доступ на підставі ухвали слідчого судді, суду, що полягає в наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої перебувають документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії, а в разі ухвалення відповідного рішення слідчим суддею, судом – вилученні (тимчасовий доступ заборонено до документів, зазначених у ст. 161 Кримінального процесуального кодексу України);
- одержання на території іноземної держави в результаті здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження [12, с. 188].

О. Курман, розглядаючи тактичну операцію «Документ», зазначає, що під час проведення цієї тактичної операції до її складу включають такі слідчі дії, як: (а) виїмка документів як у кредитно-фінансовій установі, так і в позичальника; (б) обшук; (в) слідчий огляд документів; (г) допит; (д) огляд приміщень; (е) призначення судово-економічної експертизи [6, с. 183].

Аналіз слідчої та судової практики дозволяє зробити висновок, що вилучення документів у процесі розслідування злочинів, передбачених ст. ст. 218–1, 219, 220–2 КК України, необхідно під час проведення таких слідчих (розшукових) й інших процесуальних дій, як: 1) обшук; 2) слідчий огляд; 3) тимчасовий доступ до речей і документів; 4) вилучення, тобто направлення вимоги (запиту); 5) надання за власною ініціативою учасниками кримінального провадження.

Перелічені слідчі (розшукові) та інші кримінально-процесуальні дії можна поділити на дві групи: 1) процесуальні дії примусового характеру: обшук, слідчий огляд, тимчасовий доступ до речей і документів; 2) дії, пов'язані з добровільним наданням інформації (документів): вилучення і надання за власною ініціативою учасниками кримінального провадження.

Тут варто погодитися думкою про те, що процесуальні дії співвідносяться зі слідчими діями як ціле і частина. Процесуальні дії охоплюють усі передбачені кримінально-процесуальним законодавством заходи, проте відрізняються від слідчих за метою, колом уповноважених суб'єктів і порядком провадження, отримуваними результатами тощо [9, с. 49].

Крім того, слідчому необхідно у процесі планування проведення слідчих (розшукових) та інших кримінально-процесуальних дій урахувати рекомендації Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, де зазначається, що сторона кримінального провадження може вилучити й отримати речі або документи за умови їх добровільного надання володільцем без застосування процедури, передбаченої гл. 15 КПК [3].

Висновки. Дане дослідження дає змогу зробити такі висновки. Чинне кримінально-процесуальне законодавство України надає можливість у процесі розслідування злочинів, пов'язаних із кримінальним банкрутством, шляхом проведення слідчих (розшукових) та інших кримінально-процесуальних дій вилучити необхідні документи для виконання завдань кримінального судочинства. На наш погляд, вилучення необхідних документів на досудовому слідстві цих кримінальних правопорушень необхідно здійснювати шляхом розумного поєднання проведення слідчих (розшукових) дій з іншими процесуальними діями, як-от: обшук; слідчий огляд; тимчасовий доступ до речей і документів; вилучення або отримання документів від учасників кримінального провадження за їхньою власною ініціативою. Крім того, у процесі планування вилучення документів під час розслідування кримінальних правопорушень, які передбачені ст. ст. 218–1, 219, 220–2 КК України, варто враховувати: мету використання документа (документів); на якому матеріальному носії зафіксовано документ (документи) (папір, диск, фотоплівка, магнітна стрічка, перфострічка, дискета, флеш-картка тощо); документ, що вилучається належить до офіційних, службових або особистих; необхідні оригінал, дублікат або копія.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дем'янчук В. Застосування поняття «документ» у кримінальному процесі. *Правова інформатика*. 2008. № 2 (18). С. 63–67.
2. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22 травня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/851-15>.
3. Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України : інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 511–550/04–13 від 4 квітня 2013 р. URL: <http://sc.gov.ua/uploads/tinymce/files/Інформаційний%20лист%20%20від%2004.04.2013%20р..doc>.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651–VI. Дата оновлення: 05.08.2018. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/mam/t21>.
5. Кришевич О., Рощина І. Доведення до банкрутства: кримінально-правовий аспект та розмежування із шахрайством. *Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»* : збірник наукових праць. 2015. № 1 (34). С. 143–147.
6. Курман О. Зміст і структура тактичних операцій при розслідуванні шахрайства з фінансовими ресурсами. *Проблеми законності* : республіканський міжвідомчий науковий збірник. Харків, 2008. Вип. 96. С. 180–185.
7. Кушнарєнко Н. Документознавство. Київ : Знання, 2006. 459 с.
8. Лазарєва Н. Виникнення інституту неплатоспроможності суб'єктів господарювання та проблеми застосування законодавства про банкрутство під час кримінального провадження. *Молодий вчений*. 2017. № 8. С. 364–368. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_8_82.
9. Михеєнко М. Кримінальний процес України. Київ : Либідь, 1999. 536 с.
10. Палеха Ю. Загальне документознавство : навчальний посібник. Київ : Піра, 2008. 395 с.
11. Палеха Ю. Організація сучасного діловодства : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2007. 194 с.
12. Слободз'ян А. Документ як джерело доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1. С. 184–190.
13. Швецова-Водка Г. Документознавство. Київ : Знання, 2007. 398 с.
14. Шепитько В. Криміналістика : курс лекцій. 2-е изд., перераб. и доп. Харьков : Одиссей, 2005. 352 с.